

๑ อัตลักษณ์หินสบู่ไทย ๑

จัดทำโดย Thai craft studio

เพื่อเผยแพร่ความรู้เฉพาะทางเกี่ยวกับหินสบู่ และแม่พิมพ์หินสบู่

แม่พิมพ์หินสบู่

หินสบู่เป็นหินที่เกิดจากธรรมชาติ คุณสมบัติสามารถทำได้หลายอย่าง เช่น ครีမ် แป้ง เมื่อบดละเอียดจะเป็นผงแป้ง มีความมัน ลื่น สามารถใช้ในเครื่องสำอางได้บางส่วน ตามข้อมูลของกรมวิทยาศาสตร์ และธรณีวิทยาที่ให้ไว้ ในบ้านเราจะพบมากที่สุดอยู่ที่จังหวัดนครนายก ตอนนี้เหมืองปิดไปแล้ว เพราะหินสบู่เป็นวัสดุที่ถูกขึ้นทะเบียน ใครที่มีไว้ในครอบครองเป็นจำนวนมากจะต้องแจ้งจดทะเบียน หินสบู่ในบ้านเราตอนนี้ที่ยังมีซื้อขายกันอยู่ในปัจจุบัน คือ โรงแกะสลักที่นครนายก ยังมีบางที่ที่เก็บหินสบู่ไว้เป็นจำนวนมาก ราคา กิโลกรัมละ ๑๕๐ บาท ถ้าอยากได้ในราคาถูกต้องซื้อเป็นจำนวนมากถึงจะคุ้ม และต้องส่งล่วงหน้าเพื่อให้ทางโรงแกะสลักตัดให้ ตัดด้วยเครื่องใบตัดน้ำ สามารถสั่งขนาดความหนา และความยาวได้ตามที่ต้องการ เมื่อได้หินมาผิวจะเป็นผ้าสีขาวให้อาบน้ำมันมะกอกทาทิ้งไว้ ปัจจุบันมีการขายผ่านทางอินเทอร์เน็ต คือ หินสบู่ลาว หินสบู่ลาวจะมีข้อดีกว่าหินสบู่บ้านเรา คือ มีแร่เยอะกว่า หินสบู่ที่ดีเวลายกขึ้นมาส่องแดงผ่านแสงจะต้องใส ยิ่งถ้าเป็นสีแดงจะหายากมาก นี่คือหินสบู่คร่าวๆในประเทศไทย แหล่งอื่นยังไม่ค่อยพบเห็น นับวันยิ่งน้อยลงไปเรื่อยๆ และมีผลกระทบต่อช่างที่ต้องการนำหินสบู่มาใช้ และผู้ที่สามารถแกะใช้เองได้ก็ลดน้อยลงด้วยเช่นกัน

ภาพที่ ๑ : หินสบู่

ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๒ : ตัดหินสบู่ด้วยเครื่องใบตัดน้ำ
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๓ : หินสบู่ที่ตัดแล้ว
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

การแกะหินสบู่

การแกะแม่พิมพ์ลงบนหินสบู่ใช้สมองด้านซ้าย เขียนลายด้วยเหล็กแหลม ทำการแกะด้วยเหล็กสปริงหรือเหล็ก อย่างดี หาซื้อเครื่องมือแกะได้ตามร้านเครื่องมือทำจิวเวลรี่ (แถววงเวียน บ้านหม้อ ถนนเจริญกรุง) หรือ ช่างบางคนอาจทำเครื่องมือแกะหินใช้เองตามความถนัดก็ได้ แกะให้ลึกเปิดเนื้อลงไปเรื่อย แล้วใช้ดินน้ำมันค่อยทดลองกดแล้วยกขึ้นมาดูว่าน้ำหนักได้ไหม ความลึกได้ไหม มิติ เหลี่ยม สัน คม ต้องทดลองแกะลงไปเรื่อยๆ เครื่องมือแกะหิน ต้องหมั่นลับให้คมอยู่เสมอจึงจะได้ลายที่สวยงาม คม ชัดแจ่ม

ภาพที่ ๔ : เครื่องมือแกะหินสบู่
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๕ : การแกะหินสบู่
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๖ : เครื่องมือแกะหินสบู่
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๗ : เครื่องมือแกะหินสบู่
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ประวัติความเป็นมาของหินสบู่ การใช้แม่พิมพ์ในสมัยก่อน

ประวัติของลวดลายหินสบู่ พบหลักฐานชิ้นล่าสุด ที่บ้านอาจารย์แดง หรือ นายสุรพันธ์ อติชาตนันท์ เจ้าของโรงหล่อพัฒนาช่าง เป็นแม่พิมพ์หล่อประดับราชรถงานพระเมรุ “พระนางเรือล่ม-พระธิดา” ชิ้นไม่ใหญ่ แต่ด้วยเทคนิคการแกะไม้ระกำ การประดับลาย ปิดทอง ลงยาเล็กน้อยในราชรถทั้งคัน กับฝูงลิงที่นอนตายอย่างสวยงาม เจ้าของเผยตกทอดจากตระกูลช่างหล่อหลวง การพบแม่พิมพ์ หินสบู่สองชิ้นที่มีข้อความระบุว่า

“การพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้ากรมมาภรณ์เพ็ชรรัตน์ ปีจุลศักราช ๑๒๔๒”

และอีกหนึ่งชิ้นข้อความขาดหายไปบางส่วนเนื่องจากแม่พิมพ์แตกหัก ระบุว่า

“ในการพระศพสมเด็จพระนาง.....แลสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า.....”

นายสุรพันธ์ กล่าวว่า แม่พิมพ์ดังกล่าว ทำจากหินสบู่จากเมืองจีน ไม่มีในไทย ตนได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษสายตระกูลพัฒนางูร ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ นายช่างหลวงคนสำคัญแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ออกแบบพระสยามเทวาธิราช โดยตนถือเป็น ‘รุ่นโหล่น’ (ลื้อ) โดยแม่พิมพ์เหล่านี้ ตนเห็นมาตั้งแต่ยังเด็ก แต่ไม่ได้คิดว่ามีความพิเศษ เนื่องจากในครอบครัวมีแม่พิมพ์หินจำนวนมาก เมื่อโตขึ้นได้อ่านข้อความบนแม่พิมพ์ ประกอบกับมีผู้ทำการศึกษาประวัติเกี่ยวกับตระกูลของตน จึงมั่นใจว่าต้องเป็นวัตถุสำคัญที่ใช้ในการพระศพสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมมาภรณ์เพ็ชรรัตน์ ซึ่งสวรรคตจากอุบัติเหตุเรือล่ม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๓ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นพระราชทานเพลิงพระศพ ที่ทุ่งพระเมรุ ในวันที่ ๑๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๔

ภาพที่ ๘ : แม่พิมพ์หินสบู่ที่ใช้ในงานพระเมรุของของพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมมาภรณ์เพ็ชรรัตน์

ที่มาของภาพ : https://www.matichon.co.th/education/news_๓๖๘๑๕๖

ภาพที่ ๙ : แม่พิมพ์หินสบูที่ใช้ในงานพระเมรุของของพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมฯ ภาณุเพ็ชรรัตน์

ที่มาของภาพ : https://www.matchon.co.th/education/news_๓๖๘๑๙๖

ภาพที่ ๑๐ : แม่พิมพ์หินสบูที่ใช้ในงานพระเมรุของของพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมฯ ภาณุเพ็ชรรัตน์

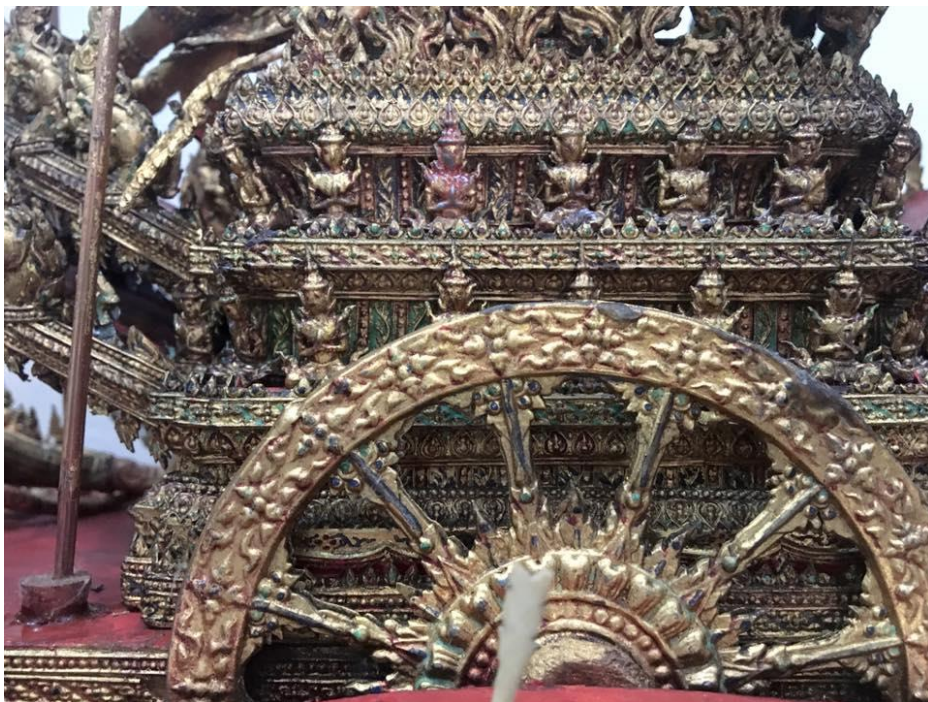
ที่มาของภาพ : <https://news.thaipbs.or.th/content/๒๕๘๑๙๒>

“เล่ากันมาในตระกูลว่า มาจากในวัง สืบเชื้อสายจากพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ จากนั้นก็มาเป็นปู่ เจริญ ตาหลุย ตาหลัด ตาลิ้ม และแม่ แล้วมาเป็นรุ่นผม แม่พิมพ์พวกนี้ เห็นมาตั้งแต่เด็ก แต่ไม่รู้หรอกว่ามันคืออะไร พอตามเรื่องถึงเพิ่งรู้ว่านี่ไม่ใช่สิ่งที่ช่างชาวบ้านจะมีได้ เพราะเป็นแม่พิมพ์หินสบู่อจากเมืองจีน ในไทยไม่มี ข้อความก็ระบุพระนามชัดเจน และยังมีแม่พิมพ์ลวดลายสำหรับติดตัวละครเรื่องรามเกียรติ์และสัตว์หิมพานต์ ซึ่งลายตรงกับชุดที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พระนคร ทั้งเครื่องแต่งตัวหรือแม้แต่กล่องรถของพระลักษมณ์ ตอนถูกศรพรหมมาศตร์ของพระอินทร์และหนุมานหักคอช้างเอราวัณ มั่นใจว่าแม่พิมพ์หินสบู่อลายแบบนี้ ไม่มีที่อื่นแน่นอน”นายสุรพันธ์กล่าว

นางรัชดา โชติพานิช คือนักวิจัยด้านประวัติศาสตร์ กล่าวว่า ข้อความและรูปแบบอักษรบนป้ายโลหะ ในภาพถ่ายครอบแก้วรูปสัตว์ คือ กวางน้อย ซึ่งถ่ายจากพิพิธภัณฑ์เมืองตูริน ประเทศอิตาลี ตรงกับแม่พิมพ์ที่พบ สอดคล้องกับข้อมูลที่เคยค้นพบว่า เป็นการจัดทำขึ้นเพื่อมอบเป็นที่ระลึกสำหรับแจกชาวต่างประเทศ

ผศ. นพ. ถนอม บรรณประเสริฐ อาจารย์คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้มีความสนใจส่วนตัวในด้านงานช่างหลวง กล่าวว่า ตนค้นข้อมูลจากจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พบข้อมูลเกี่ยวกับการเตรียมงานพระบรมศพ มีการกล่าวถึงการจัดหาของที่ระลึก โดย “หม่อมเจ้าจร” เป็นผู้ถวาย “ครอบแก้ว” กับ “ตัวรูปสัตว์” คือ กวาง รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ “พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ” ไปทำเป็นตู้ครอบ ภายในมีสวนจำลองขนาดเล็ก ประกอบขึ้นจากต้นไม้แห้ง และตัวรูปสัตว์ ดังนั้น ข้อมูลต่างๆจึงสอดคล้องกันทั้งหมด ถือเป็น การค้นพบที่น่าตื่นตาตื่นใจ

ภาพที่ ๑๑ : ล้อราชรถ งานพระเมรุของของพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมฯ ภาณุเพ็ชรรัตน์
ที่มาของภาพ : https://www.matichon.co.th/education/news_๓๖๘๑๙๖

ภาพที่ ๑๒ : ตีตตัวละครเรื่องรามเกียรติ์ งานพระเมรุของของพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์
และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมฯ ภาณุเพ็ชรรัตน์
ที่มาของภาพ : https://www.matichon.co.th/education/news_๓๖๘๑๙๖

ภาพที่ ๑๓ : อาจารย์แดง หรือ นายสุรพันธ์ อติชาตนันท์
ที่มาของภาพ : https://www.matichon.co.th/education/news_๓๖๘๑๙๖

ขอบคุณข่าวจาก: <http://www.matichon.co.th/news/๓๖๘๑๙๖>

อีกอย่างหนึ่งคือพระเครื่อง พระเครื่องในโบราณจะมีพระเครื่องดินเผา ใช้วิธีการกดดินลงไปบนแม่พิมพ์ แม่พิมพ์โบราณของสุโขทัยจะเป็นแม่พิมพ์ดินเผา พอต้นกรุงเราก็อพบพระทรงเครื่องรัตน ก็สรุปได้ว่าต้องมีแม่พิมพ์ อาจจะเป็นแม่พิมพ์ดินเผา หรือแม่พิมพ์หินสบู่ แต่พอเจอในช่วงรัชกาลที่ ๔-๕ น่าจะเริ่มมีการนำมาใช้ในแม่พิมพ์หินสบู่บ้าง

ภาพที่ ๑๔ : พิมพ์พระเครื่อง

ที่มาของภาพ : <http://uauction4.uamulet.com/AuctionDetail.aspx?bid=๓๘๓&qid=๑๙๓๗๔๖>

ในงานหัตถศิลป์ ประณีตศิลป์ต่างๆ อันประกอบไปด้วยงานพื้นฐานที่รู้จักโดยทั่วไป เช่น งานหัวโขน งานบุษบก ที่บรรจุพระธาตุขนาดเล็ก เครื่องสูง เครื่องทรง เป็นต้น ล้วนแต่ใช้การประดับตกแต่งลวดลายซึ่งเป็นกรรมวิธีที่สำคัญและจำเป็นเพื่อให้เกิดความวิจิตรงดงามตามพื้นฐานงานหัตถศิลป์ ซึ่งในกระบวนการประดับลวดลายนี้ ต้องประกอบไปด้วยแม่พิมพ์ หรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปที่เรียกกันว่า “แม่พิมพ์หินสบู่” ซึ่งแม่พิมพ์นี้จะนำไปใช้สำหรับการแกะลวดลาย ให้เป็นแบบลวดลายไทย ลวดลายไทยที่ใช้มีทั้ง ลวดลายกระจังแบบต่าง ๆ ลวดลายดอกไม้ทั้งเหลี่ยมและกลม หรือปลายกนก และอีกมากมาย

วัสดุที่นำมากดลวดลายเหล่านั้นในอดีตใช้รักสมุกในการกด ลงในพิมพ์และนำแกะออกมาเป็นตัว ๆ วิธีการนี้ ช่างทั่วไปจะเรียกว่า “การกระแหนะ” ซึ่งวัสดุหลักที่ใช้มาแต่โบราณนั้น ได้แก่ ยางรัก นำมาผสมผงถ่านต่าง ๆ ไม่ว่าจะจาก กะลา ใบตองแห้ง และปูนแดง เคี้ยวให้เข้ากัน และจะเรียกวัดวัสดุที่จะนำมาใช้ในการกดพิมพ์ประดับลวดลายนี้ว่า “รักสมุก” หรือ “รักตีลาย” หรือ “รักกระแหนะ” ซึ่งโดยทั่วไปการผสมรักสมุก เพื่อ

ใช้ในการตีลายนั้นมีข้อจำกัดที่ค่อนข้างมาก เนื่องด้วยใช้ได้ดีเพียงกับหินสบู่เท่านั้น แต่เนื่องจากวัสดุหลัก ซึ่งได้แก่ยางรักนั้นหาได้ค่อนข้างยากและบางครั้งช่างบางคนก็ยังมีอาการแพ้ยางรักอีกด้วย รวมถึงการใช้งานแต่ละครั้งก็มีกระบวนการที่ยุ่งยากในขั้นตอนของการผสมรักสมุกที่ต้องมีการใช้ไฟเคียวรักให้ร้อนในอุณหภูมิที่ต้องมีการควบคุมอย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้วิจัยซึ่งปฏิบัติงานศิลป์และงานสอนในสาขาวิชาทัศนศิลป์ต้องการศึกษาวิจัยเพื่อหาวัสดุทดแทนรักตีลาย ให้ใช้งานได้สะดวกมากขึ้น ลดกระบวนการอันยุ่งยากลง รวมถึงหาซื้อได้สะดวก ราคาไม่สูง นำมาผสมได้ง่าย สะดวก รวดเร็ว และใช้กับแม่พิมพ์ได้ทุกประเภท ในการนี้มีแนวคิดว่าจะใช้สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวอื่น ๆ มาเป็นวัสดุผสมตีลายได้ด้วย เช่น ปูนปลาสเตอร์ ปูนยาแนว เป็นต้น เพื่อตอบสนองความต้องการหลากหลายรูปแบบมากขึ้น รวมถึงต้องการทำการเปรียบเทียบวัสดุทดแทนว่าเหมาะสมกับงานประดับตกแต่งแต่ละประเภทที่แตกต่างกันหรือไม่อย่างไร ในปัจจุบันนี้ การใช้วัสดุทดแทนรักตีลายนั้นมีผู้นิยมใช้สีโป๊วรถยนต์แทนรักสมุกอยู่บ้าง แต่ยังคงอาศัยระยะเวลาในการแห้งของวัสดุและมีการกินกินเนื้อที่รุนแรงทำให้ส่งผลต่อสุขภาพร่างกายของผู้ใช้ และมีผลต่อการทำลายบนแม่พิมพ์ประเภทเรซิน รวมถึงปัญหาการหดตัวของวัสดุเมื่อแห้งตัวทำให้ไม่ได้ขนาดตามต้องการอีกด้วย ในการวิจัยครั้งนี้ สีโป๊วรถยนต์จึงจะถูกนำมาเป็นวัสดุสำคัญในการเปรียบเทียบกับวัสดุอื่น ๆ หรือ นำมาเป็นส่วนผสมหนึ่งของวัสดุทดแทนใหม่ ที่เหมาะสมทั้งกับแม่พิมพ์หินสบู่ แม่พิมพ์เรซิน ทำให้ได้วัสดุทดแทนรักตีลายอย่างน้อย ๓ ประเภท โดยมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นของการปรับใช้วัสดุทดแทนต่าง ๆ ดังนี้ ส่วนผสมของ สีโป๊วรถยนต์ ดินกระดาษ อีพอกซี ขี้เลื่อยไม้ ฯลฯ โดยเน้นวัสดุหาง่าย ราคาถูก คงทน น้ำหนักเบา ไม่มีผลกับความชื้นและสามารถประดับตกแต่งได้สวยงามในหลากหลายวัตถุทั้งในงานทัศนศิลป์และในงานศิลป์ประยุกต์

ภาพที่ ๑๕ : การตีลาย

ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๑๖ : การตีลาย
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๑๗ : ตัวลายที่ตีออกมาจากแม่พิมพ์หินสปู
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๑๘ : ประดับลายลงบนชิ้นงาน
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๑๙ : ประดับลายลงบนชิ้นงาน
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๒๐ : ประดับลายปิดทอง
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๒๑ : ประดับลายปิดทอง
ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๒๒ : หัวโขน

ที่มาของภาพ : Thai craft studio

ภาพที่ ๒๓ : ฐานพระ
ที่มาของภาพ : Thai craft studio